

שמעתא אליבא דהלכתא

גליון שעי"ה | פרשת יתרו | תשע"ט | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב'

פניני הלכה

מחרחרר בלבו ברכת הנהנין האם צריך לחזור ולברך

א - תנן (ברכות טו) הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא, ר' יוסי אומר לא יצא.

ואמרין בגמ' (שם ע"ב) אמר רב יוסף מחלוקת בקריאת שמע אבל בשאר מצוות דברי הכל לא יצא דכתיב הסכת ושמע ישראל. מיתנית לא יברך אדם ברכת המזון בלבו ואם בירך יצא. אלא אי איתמר הכי איתמר אמר רב יוסף מחלוקת בק"ש דכתיב שמע ישראל, אבל בשאר מצוות דברי הכל יצא.

ופרש"י (שם ע"א) בלבו - שלא השמיע לאוזנו. בשאר מצוות (שם ע"ב) - בכל הברכות.

וכתב הר"י יונה (ח. יב) דהאי דאמרין בלבו לא במחשבה לבד קאמר, דבהרהור ודאי לא יצא, דהא קימ"ל (ג) דהרהור קאו, דכידבר דמי, אלך אדם בעיניו שלא השמיע לאוזנו כיון שחדת בשפתיו יצא.

וכן מבואר ברא"ש (פ"ג ס"י י"ד) דלרב חסדא דסי"ל הרהור לאו כדבור, אפי' לר"מ דאמר אחר כוונת הלב הן הן הדברים, מ"מ צריך שיוציא בשפתיו, ובלא השמעת אוזן קרי ליה כוונת הלב, וכן הא דתניא לעיל לא יברך אדם ברכת המזון בלבו ואם בירך יצא, היינו במוציא בשפתיו בלא השמעת האוזן.

וכתב עוד שם משמיה דר"ח דהלכתא כרב חסדא, ואי יוצא יד"ח בק"ש בהרהור עד שיוציא בשפתיו, אע"פ שאינו צריך להשמיע לאוזנו, כדפסק רב חסדא גופיה לעיל (טו).

אבל הרמב"ם (פ"א מהל' ברכות ה"ז) כתב - כל הברכות כולן צריך שישמיע לאוזנו מה שהוא אומר, ואם לא השמיע יצא בין שהוציא בשפתיו בין שבירך בלבו. ע"כ. וכ"כ הרמב"ם (עין ק"י).

ולדינא פסקו ה"טור והשו"ע (סי' קפ"ה ס"ב) גבי ברכת המזון דצריך שישמיע לאוזנו מה שמוציא בשפתיו, ואם לא השמיע לאוזנו יצא ובלבד שיוציא בשפתיו.

ב - וכתב הראשון לציון (ברכות טו) - ולמאי דקימ"ל ספק ברכות להקל, בהיכא דבירך בלבו ולא הוציא בשפתיו, אי מחייבין ליה לחזור ולברך או אמרין דאורייתא כגון ברכת המזון, שאם אנו מקילין בברכה נמצא שהוא מבטל מצוה דאורייתא, לזה צריך לחזור ולברך, ובשאר הברכות שהם מדרבנן, אם בירך בלבו הם שלא הוציא בשפתיו אין לו לחזור ולברך, ועיקר.

ומרן (סי' קפ"ה ס"ב) פסק בברכת המזון שצריך לחזור ולברך, ואין ללמוד מנייה לשאר ברכות שהם מדרבנן. והביאהו הזכור לאברהם (לגרי"א אלקלעי זצ"ל - אור"ח אות ב' סי' קפ"ה), והזכרונות אליה (לגרי"א מגי זצ"ל - הל' ברכות מערכת מ' על השו"ע וז"ל אות כ"ב). והחזיק אחריהם הכה"ח (לגרי"א סופר זצ"ל - סי' קפ"ה ס"ק ו).

ודבריו צ"ב טובא, דהא ה"טור בסי' ר"ו לענין ברכות הנהנין כתב - כל אלו הברכות צריך שלא יפסיק בין ברכה לאכילה, וצריך להשמיע לאוזנו, ואם לא השמיע לאוזנו יצא ובלבד שיוציא בשפתיו. וכתב שם הב"י דכתב נתבאר בסי' קפ"ה. והובא לדינא בשו"ע

שם (סי'). והיינו ממש כלשונו בסי' קפ"ה גבי ברכת המזון. ואיך כתב הראשון לציון דמרן פסק כן בברכת המזון אין ללמוד מנייה לשאר ברכות. וה"נ צ"ב טובא אין לו להרגיש בין האחרונים שהביאו דבריו. ובפרט יש לתמוה על הכה"ח דבסי' ר"ו (סי' ק"י) כתב

- ואין חילוק בין קריאת שמע לברכת המזון ושאר כל הברכות צריך שיוציא בשפתיו אבל במחשבה בלבו לא יצא, דלא כרמב"ם והסמ"ג מחלקים בין קריאת שמע לשאר ברכות. ב"ח עטרת זקנים. וכ"כ לעיל סי' קפ"ה אות ה' וע"ש. עכ"ל. ודבריו אלו הם הפך דבריו בסי' קפ"ה אות ו' ו' דהביא שם דברי הראשון לציון והזכור לאברהם בסתמא.

אולם בעיקר דינו של הראשון לציון ועיוני בחיי אדם (ח"א הל' ברכות ותפלות כלל ה' ס"ט) דכתב - צריך להוציא הברכה מפיו ולהשמיע לאוזנו, ובדעיבא אפי' לא השמיע רק שהוציא מפיו יצא. ואם לא הוציא כלל מפיו רק הרהר בלבו, צריך עיון. וע"ל. ולכא"ל כיון דהניח הדבר בצ"ע, אם הרהר ברכה בלבו י"ל דלא יחזור ויברך בברכות להקל.

שמעתא אליבא דהלכתא

האם מותר לכוון אופה אוטומטי שידלק בשבת

א. פת שנאפתה בשבת. **ב.** דעת הפוסקים להלכה. **ג.** על ידי מכשיר אוטומטי. **ד.** נותן האוכל במכונה בשבת (בעודה מכונה). **ה.** המלאכה אינה נעשית תיכף. **ו.** גרמא במלאכת בישול. **ז.** חיוב באחד נותן הקדירה ואחד נותן האור. **ח.** שהיה נותן חוץ. **ט.** מניח מערב שבת.

מצויות בימינו מכונות להכנת שתייה חמה כגון קפה, אשר ניתן לכוונם שידלקו באופן אוטומטי בשעה רצויה, וכמו כן יש שאופות לחם טרי בשעה הרצויה וכדו'. ושאל השואל האם מותר לכוונם מער"ש ע"מ שיפעלו בשבת באופן אוטומטי.

א. פת שנאפתה בשבת
כתוב בסמ"ג (לאוין סה יט ע"ד) שרי"ת אסר פת של גוי שנאפתה בשבת. וכן דעת הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תשט ותתח). וביאר בספר התרומה (סי' רמז-ה) שאפשר שטעמו של ר"ת כי לחם שנאפה בשבת שמא אין הקמח ראוי לאכול ואפי' היו החיטים מוכנות בשבת הלא לא היו ראויים כגמו לאחר שנאפה שהוא פת, ואע"פ דקי"ל בשבת (קנא) כרבי שמעון דשרי מוקצה פרט לנר שהדליקו הו' באותה שבת או בגוררות וצמקים דחייבה בידים, שמא הכא מודה ר"ש כיון שנטחן ונאפה ונרקד בשבת כדאמרין בשבת (כד) גוי שהביא דורון לישראל אם יש במינו במחובר אסור בכדי שיעשו, ופרש"י דאפי' רבי שמעון מודה בהא דהו' כגוררות וצמקים, ע"כ.

וע"י עוד בספר התרומה שכתב עוד טעם לאוסרים, משום קנס, דלא דמי למבשל בשבת ד"א שבשוגג רשאי לאכול, הדהתם ליכא למיגזר שמא יהיה הישראל רשע לבשל במו"ד, אבל לענין פת עכו"ם יש לחוש שיקל פעם אחרת לומר לגוי לאפות עבורו, ע"כ. ומבואר דסי"ל לאסור לחם שנאפה בשבת או משום מוקצה או משום קנס.

אולם הרא"ש (פ"ג פ"ג סי' יז) כת' שיש מיתרין בשעת הדחק, והתוס' (ע"ז סו' ד"ה אמה) כתבו שיש מיתרין אפי' בשבת. ועיי"ש ברא"ש שכת' שאין לאסור משום מוקצה כי הו' גמרו בידי אדם. וביאר הב"י (סי' שכה) שאע"פ שהו' שהביא דורון לישראל מדבר שיש במינו במחובר הו' גמרו בידי אדם שיש ע"י אדם נלקטים ואפי"ה אסור, י"ל דשא"כ הגוי דאפשר ליגמר שלא ע"י אדם כגון שיפלו מאליהן הלכך כי ליקטם אדם נמי אסורין, משא"כ בטחינה שא"א ליעשות אלא ע"י אדם, ע"כ. והמגיד משנה (פ"ו ה"ג) כתב שפת שמה גוי שבביל עצמו מותר לישראל, אא"כ מכירו ויודע שצריך לו שיש לחוש שמא ירבה שבבילו. והרמב"ן (שבת קכב. ד"ה מתניתין) כת' דפירות שתלשן לצורך עצמו אסורין משום מוקצה, ודברים התלושים שאפ"ן ובשלו מותרין והוא שראויים מתלשלתן לכוסה לא לאו הכי מוקצין הן, וכ"כ הרשב"א (ח"א סי' ד"ה גמ') והוס'ף שיש לאסור אף הנולד כגון משקין הבאים ע"י סחיטת גוי, ע"כ.

הוסמ"ק (סי' רב התוהו ה"ר"ף אות ד) כת' דפת שנאפתה בשבת שבביל הגוי, גדולים היתירו לצורך סעודה וברית מילה, ונר' דה"ה לצורך ברכת המוציא, ואף אם נטחן בשבת עצמו אע"פ דכה"ג חשיב ליה לטחינה נולד, ומור"י יחיאל לא היה מודה.

ב. דעת הפוסקים להלכה
והכרעת השו"ע (שם ס"ג ז) דפת שאפה עכו"ם לעצמו בשבת, יש אוסרים ויש מתירים, ובשעת הדחק או לצורך מצוה, כגון סעודת ברית מילה או לצורך ברכת המוציא, יש לסמוך על המתירים, ע"כ. והוס'ף הרמ"א דמ"מ אסור ליתן לו מעות מער"ש, ושיתן לו הפת בשבת, דאז אדעתא דירשאל קאי עביד.

וע"י במ"ב (סי' טו-יז) שכת' דסי"ל לאוסרים לאסור משום מוקצה מחמת שלא היה ראוי ואף אם היה ראוי לכוס מ"מ איכא משום נולד, ויש שאוסרין מטעם אחר שמא יאמר לעכו"ם לבשל, ואע"ג שעכו"ם שהדליק נר לעצמו לא גזרין כמ"ש סימן רע"ו במדי דאכילה דלחוט ביתר גזרין טפי, וכתב הרמ"א בסימן תקי"ז סי' ב' שמדברי המחבר שם משמע דסי"ל כטעם הזה. וטעם המתירין, כי לא מחלקי בין מידי דבר אכילה ללאו בר אכילה כיון שמ"מ עשהו שבביל עצמו ולענין מוקצה סי"ל כיון שהיה יכולת ביד הא"י לגמרו ואין ע"י שם מוקצה ונולד, ע"כ. אולם החו"מ (אור"ח סי' מד סי' ט-ט) נקט אלאיבא דהאוסרים שאין האיסור משום נולד, אלא מחמת שיהיה ביד עכו"ם בביה"ש הו' כגוררות וצמקים, או שהיה אפשר לכסוס החיטים מ"מ לא היו ראויים לאכילה מבעו"י בתורת פת, ע"כ. וע"י ברמ"א (סי' שי ס"ב) ובמ"ב (סי' שי ס"ק ג, ע"י שהע"ז אות ט).

ג. על ידי מכשיר אוטומטי
נמצאו בי' טעמים לאסור א' משום מוקצה דהו' כגוררות וצמקים או מוקצה דנולד מחמת שנעשה ראוי אחר מלאכה דא"ו. ב' משום קנס, שמא יאמר לעכו"ם לבשל אע"ג דעכו"ם שהדליק נר לעצמו לא גזרין, במידי דאכילה גזרי' טפי. ולכא"ו בני"ד אין מקום לאסור ע"פ טעמים הנ"ל, דטעם הראשון לא שייך בני"ד כי לא שייך דחייבה בידים ככה"ג, דהנה בני"ד (כז) חילקו בין דבר שגמרו בידי אדם דלא חשיב מוקצה לבין דבר שגמרו בידי שמים (כגון גרורות וצמקים) דהו' מוקצה. וביאר הלבו"ש (סי' על י"ז סי' ס"ד) שאין זה תלוי דוקא באם יד אדם או בידי שמים הדבר יכול להיות ראוי בשבת, אלא תלוי בהאם ברור שיהיה ראוי בשבת דבכה"ג אינו מוקצה (גם אם הכנתו נבוא בידי שמים), או שאין הדבר ברור כ"כ אם יהיה ראוי בשבת כמו גרורות וצמקים שהבשלתם תלויה בחוס השמש וכדו' דבכה"ג הו' מוקצה, ע"כ. וכן פסק המנח"ש (ח"א סי' ט).

ומשום טעם דנולד אין במכונה שאופה לחם או מכונת קפה שאף טוחנת הפולי קפה לפני הכנת המשקה, יש לומר דלא חשיב נולד כי אינו חסר מעשה דא"ו, כי השעון כבר מוכן מרע"ש. ועוד דגוונא עושה שאינו עושה בידים לא חשיב נולד כמבואר במ"א (סי' רג ס"ק מב), במ"ב (סי' קו) ובשבט הלוי (ח"א סי' מ), וע"י בזה בגליון רס"ט.

ומשום הטעם השני דהיינו קנס, נמי לא שייך לאסור בני"ד כי קי"ל בריש סי' י"ח דלא חיי' שמא יעשה בשבת הוא בעצמו איסור, וכן הוא בספר התרומה הנ"ל.

ולאסור משום אושאי מילתא כמו שציינו בשו"ע (סי' רב ס"ה) ובמ"ב (סי' מח), וכן בשש"כ (פ"ב אות לו) כת' לאסור מטעם זה, להפעיל מדיח כלים ע"י שעון שבת כשהמדיח מרעיש בזמן פעולתו, הכא לא שייך זה כי הם מכונות שקטות.

ד. נותן האוכל במכונה בשבת (בעודה מכונה)
יש לדון האם מותר לתת בשבת במכונות אלו אוכל שאינו מוכן (באופן שאינו מוקצה, כגון חזוי לאכילה) כשהמכשיר ע"ש להדלק באופן אוטומטי ע"י שעון שבת וכדו'.

ולכאורה דבר זה בכלל גרמא. דהנה המ"א (סי' רב ס"ק כ) יצא להוכיח מתוס' שבת י"ח ע"א (ד"ה ולמא) דנתינת חטים לתוך יריחים של מים בשבת ליכא חיוב חטאת דהטחינה אח"כ ממילא אתי. וכן נקט שם להלכה, וכתב דזה דלא תתוס' שם י"ז ע"ב (ד"ה איך) שכתבו דהטעם דאין פורסין מצודות בשבת כי פעמים אתי לידי חיוב חטאת כגון שבשעת פריסתו ילכוד וקתני בתוספתא שבכה"ג חייב. וכמו כן דלא תתוס' במנחות נ"ו ע"ב (ד"ה ומעשה) דנקטו שהמדיח פת בתנור חייב משום שדרכו לאפות כולו, אע"פ שהוא ממילא נאפה.

ולכאורה יש לדחות הראיה מצידה דשאני התם דהכי הו' צורת הצידה הו' כצד אותם בידים, וכן יש לדחות הא דאפיית הפת שכן צורת מלאכת בישול והתורה חידשה שאינה בכלל גרמא, אבל לעולם לא דרשינן י"ל דחשיב גרמא. ובדרך זה כתב הנה"ג חיים (שם) ועיי"ש שהסכים לדינא עם המ"א. וכת' בהר צ"ב (אור"ח סי' קמח) דנמצא לפי"ז שפרטי כל מלאכה תלוים באופני עשייתה במקדש, וע"כ אין ללמוד ממלאכת אפייה, כי לא היה באופן אחר אלא שנתבשלו הסממנין ממילא ע"י האש, אבל טחינה מה שהיה אותה אב מלאכה אצל משכן, כתישת הסממנין במתשת, לא היתה אלא בידים. ולפי"ז יש לדחות דעת האבן העזר שצמחם מזורר לחיוב בגמרא ממילא כי לא בחדא מחמת מותחניה הו' כל המלאכות, ע"כ. אולם האבן העזר (סי' שכה) כת' דטחינה הא דה"א אסורה מה"ת, ועיי"ש שביאר שחש חילוק בין דבר גרמא לענין נזיקין לענין שבת, דבנזיקין הכל תלוי אי ברי הזיקא אי לא, אבל בשבת הכל תלוי במלאכה דמלאכת מחשבת אסורה תורה, ע"כ. בזורה ורוח מסייעתו דמחשבתו לברר מתוכו הפסולת ונעשית מחשבתו אף שהרוח מסייעתו חייב דהא נעשית המלאכה ע"י, אבל המעמיד בהמתו ע"ג מחובר דאין כוונתו על שום מלאכה רק שבהמתו תאכל לכן פטור כיון דהוא אין עושה כלום וגם מחשבתו לא היה על המלאכה, ע"כ. והא"ח (אות יח) כת' דהעיקר כהתוס' דף ע"ב א"פ דאם לא שם ממילא חייב, וה"ה בעניינו. וכן נקטו הדגמ"ר, החמד משה, הגהות רע"א (שם), הגהות רע"א (אות ט), והאגלי טל (שם) וטורן אותה ה' ס"א מ).

ולמעשה בביאור הלכה (סי' רב ד"ה השמעת) נקט להחמיר דלא כהמ"א. וכן החו"מ (בי"ק סי' יד סי' ק"ב ד"ה ומיהו דוקא) כתב שנר' דיש כאן חיוב דא"ו, כיון שדרך טחינה בכך.

